Václav Jeřábek

Geometrické důkazy parametrické vlastnosti kuželoseček

Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky, Vol. 42 (1913), No. 2, 217--225

Persistent URL: `http://dml.cz/dmlcz/121571`

kol bodu C, čímž obdržíme

$$\frac{da}{db} \doteq -\frac{AA'}{BB'}$$

a podobně pro stálé a

$$\frac{df}{db} \doteq +\frac{CC'}{BB''}.$$

To jest věc pro mathematickou applikaci nadmíru důležitá, o čemž snad jednou na tomto místě promluvíme.

Geometrické důkazy parametrické vlastnosti kuželoseček.

Sděluje *V. Jeřábek.*

V článku jednajícím o parametrické vlastnosti kuželoseček*) byla analyticky dokázána vlastnost tato: *V kuželosečce* (M), *jejíž hlavní osou je* $AB = 2a$ *a vedlejší* $CD = 2b$, *postavené kolmice* MN, MP *na tětivy* AM, BM *vytínají na* AB *úsek* $PN = 2p = 2\frac{a^2}{b}$.

V následujících řádcích dovolím si ještě podati geometrické důkazy této vlastnosti.

1. Přetvořme orth. affinitou ellipsu (M) v kruh $(M_1) \equiv (AB)$**) dle osy AB a poměru $\frac{b}{a}$***). Buď RM pořadnicí bodu M ellipsy (M) a RM_1 pořadnicí bodu M_1 kruhu (M_1). Je tedy

$$\frac{RM}{RM_1} = \frac{b}{a} \quad \ldots \tag{1}$$

---

*) Viz 41. ročník Časopisu str. 229., Příloha str. 69.

**) (AB) značí kruh o průměru AB.

***) Sestrojení ponechává se čtenáři.

V trojúhelnících pravoúhlých AMN, BMP

$$AR \,.\, RN = \overline{RM}^2,\ RN = \frac{\overline{RM}^2}{AR},$$

$$PR \,.\, RB = \overline{RM}^2,\ PR = \frac{\overline{RM}^2}{RB}.$$

Sečtěme $PR + RN = \overline{RM}^2 \dfrac{AR + RB}{AR \,.\, RB}$.

V trojúhelníku pravoúhlém AM_1B

$$AR \,.\, RB = \overline{RM}_1^2,$$

a že $PR + RN = PN$ a $AR + RB = 2a$,

$$PN = 2a \frac{\overline{RM}^2}{\overline{RM}_1^2},$$

pročež se zřetelem k rovnici (1)

$$PN = 2\frac{b^2}{a} = 2p,$$

čímž hořejší vlastnost dokázána.

2. Buď dána hyperbola (M) (obr. 1.) a na ní kdekoliv bod M, jehož pořadnice je $R_1M \perp AB$. Přetvořme opět orth. affi-

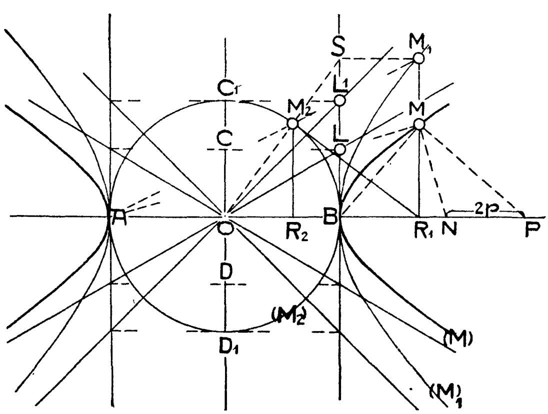

Obr. 1.

nitou hyperbolu (M) v hyperbolu (M_1) dle osy AB a poměru $\dfrac{b}{a}$. Tím přidružíme bodu M bod M_1 na (M_1), takže $\dfrac{R_1M}{R_1M_1} =$

$\frac{b}{a}$. Asymptoty OL, OL_1 jsou homologickými přímkami soustav affinních Σ, Σ_1, v nichž (M) a (M_1) jsou si přidruženy. Zmíněné asymptoty protínají tudíž vrcholovou tečnu BL v homologických bodech L, L_1 soustav Σ, Σ_1; pročež $\frac{BL}{BL_1} = \frac{b}{a}$, a že $BL = b$, jest $BL_1 = a = OA$. Z toho jde, že (M_1) je rovnostranná hyperbola.

Hyperbola (M_1) a kruh $(M_2) \equiv (AB)$ jsou v perspektivné kollineaci involuční; osa kollineační je jedna společná tečna hyperboly (M_1) a kruhu (M_2), na př. BL, pak je střed kollineační v dotyčném bodě druhém A těchto křivek. Společná úběžnice kollineárných soustav Σ_1, Σ_2 je vedlejší osa C_1D_1 hyperboly (M_1). Buďtež M_1, M_2 na paprsku jdoucím středem kollineačním B homologickými body hyperboly (M_1) a kruhu (M_2).

Přímka OM_2 soustavy Σ_2 je homologická s přímkou jdoucí bodem M_1 v soustavě Σ_1 rovnoběžně s AB; samodružný bod S těchto přímek čili jejich průsečík leží na ose kollineační BL. Trojúhelníky M_1M_2S, AM_2O jsou homothetické dle jejich společného vrcholu M_2 jakožto středu, a poněvadž strany OA, OB v trojúhelníku AM_2O jsou stejny, mají i jejich příslušné strany M_1S, M_2S v trojúhelníku M_1M_2S délku stejnou. Vyznačme na AB patu R_2 pořadnice $R_2M_2 \perp AB$ kruhu (M_2). Body R_1, R_2 jsou homologické v soustavách Σ_1, Σ_2, pročež oddělují R_1, R_2 body A, B harmonicky, tak že prochází tečna kruhu (M_2) v bodě M_2 bodem R_1 a tečna v bodě M_1 hyperboly (M_1) bodem R_2. Ježto ve čtyřúhelníku $M_1R_1M_2S$, který má při vrcholech M_1, M_2 pravé úhly, $M_1S = M_2S$, je též $R_1M_1 = R_1M_2$. V trojúhelnících pravoúhlých AMN, BMP

$$AR_1 \,.\, R_1N = \overline{R_1M^2},\ R_1N = \frac{\overline{R_1M^2}}{AR_1},$$

$$BR_1 \,.\, R_1P = \overline{R_1M^2},\ R_1P = \frac{\overline{R_1M^2}}{BR_1},$$

pročež $NP = R_1P - R_1N = \overline{R_1M^2}\,\frac{AR_1 - BR_1}{AR_1 \,.\, BR_1}$, a že

$$AR_1 - BR_1 = 2a,\ AR_1 \,.\, BR_1 = \overline{R_1M_2^2} = \overline{R_1M_1^2},\ \frac{R_1M}{R_1M_1} = \frac{b}{a},$$

bude konečně

$$NP = 2\frac{b^2}{a} = 2p,$$

jako při ellipse.

. 3. Vlastnost uvedená při parabole, jejíž vrchol je A, ohnisko F, pořadnice $PM \perp AF$ a $MN \perp AM$, plyne z rovnice

$$\overline{MP}^2 = 2p \,.\, AP,$$

která se odvozuje z trojúhelníka pravoúhlého FMP, v němž

$$FM = AP + \frac{p}{2} \text{ a } FP = AP - \frac{p}{2},$$

a která platí též o trojúhelníku pravoúhlém AMN, jen tehdy, když $PN = 2$p. Máme tedy jako v případech předešlých

$$PN = 2p.$$

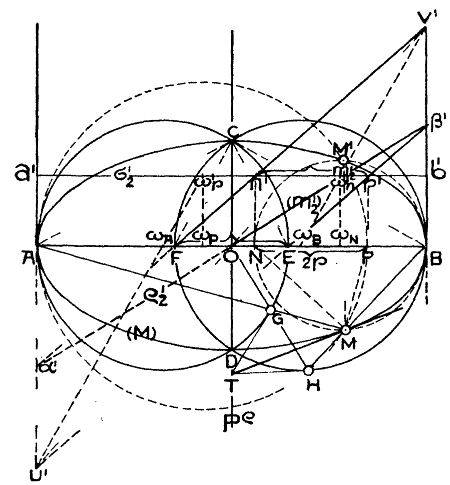

Obr. 2.

4. Uvedenou vlastnost lze též odvoditi methodou deskript. geometrie.

1°. Buď opět dána ellipsa (obr. 2.) nebo hyperbola (obr. 3.) hlavní osou $AB = 2a$ a vedlejší $CD = 2b$. Danou kuželosečku znamenejme (M) a její rovinu π. Kolmice postavené v bodě C na AC, BC protínají AB resp. v bodech E, F (obr. 2.) nebo F, E (obr. 3.), tak že $OE = FO$ je parametrem $p = \frac{b^2}{a}$ kužělosečky (M).

Kruh (BF) mějme za podstavu orth. kužele $v(BF)$, jehož vrchol v zvolme v dané výšce $Bv \perp \pi$, a zobrazme ve sklopené poloze obrysové přímky vB, vF kužele kolmicí $v'B$ ku AB a spojnicí $v'F$. Vyznačme bodem α', v němž $v'F$ seče $Au' \parallel Bv'$, sklopenou polohu průsečíku α přímky vF s kolmicí postavenou ve vrcholu A na π. Rovina ϱ přímkou CD kolmo na rovinu $(ABv) \equiv \nu$ proložená a bod α obsahující promítá se na ν do ϱ_2 a protíná přímku Bv v bodě β, jenž je s bodem α souměrně položen dle středu O. Zobrazíme-li též ϱ'_2 a sklopenou polohu β' bodu β, budou body α', O, β' ležeti v téže přímce ϱ'_2 a $O\beta' = O\alpha'$. Body α, β jsou vrcholy a $\alpha\beta$ osou hlavní kuželosečky (m), ve které ϱ kužel $v(BF)$ seče, a jejíž druhé dva vrcholy jsou průsečíky C, D stopy $P\varrho \equiv CD$ roviny ϱ s kružnicí (BF). Rovina $\varrho \perp \nu$ je tak položena, že kuželosečka (m) v obr. 2. má CD za osu vedlejší a je ellipsa, kdežto v obr. 3. jsou její vrcholy na CD imaginárné a kuželosečka tedy hyperbola. Průmět (m_2) kuželosečky (m) na rovině $\nu \equiv (ABv)$ ve sklopené poloze je zobrazen úsečkou $\alpha'\beta' \equiv (m'_2)$, která je v obr. 2. délky konečné a v obr. 3. nekonečné, avšak jen z části vyznačené. Promítneme-li kuželosečku (m) na π, dostaneme danou kuželosečku (M), neboť vzniklý průmět má s (M) společné osy AB, CD, z nichž CD v obr. 3. ideálně zobrazuje imaginárnou délku osy hyperboly. Že je tomu při hyperbole skutečně tak, ještě později objasníme.

Proložme nyní kuželosečkou (m) plochu kuželovou druhou $u(m)$, jejíž vrchol u je souměrně položen s vrcholem v kužele prvního dle středu O a jehož sklopená poloha na $A\alpha'$ je u' $(u'O = Ov')$. Ježto kuželosečka (m) je dle středu O souměrna, přísluší každé povrchové přímce kužele jednoho určitá dle středu O souměrná přímka druhého; zvláště pak obrysovým přímkám Bv, Fv prvního kužele náležejí obrysové přímky na kuželi druhém $Au \parallel Bv$, $Eu \parallel Fv$, jejichž sklopené polohy jsou $Au' \parallel Bv'$, $Eu' \parallel Fv'$. Ze souměrnosti kuželů dle O vysvítá, že jejich stopy (BF), (AE) na rovině π jsou též dle O souměrny.

Protněme plochy u (AE), v (BF) rovinou $\sigma \parallel \pi$, jejíž průmět $\sigma_2 \parallel AB$ na v je ve sklopené poloze $\sigma'_2 \parallel AB$, v kružnicích (ap), (bn) o průměrech ap, bn zobrazených úsečkami $a'p' = ap$, $b'n' = bn$, které sklopené obrysové přímky kuželů vytínají na $\sigma'_2 \parallel AB$. Spusťme s bodů p', n' kolmice $p'P$, $n'N$ na AB, pak jsou na π kruhy (AP), (BN) průměty kruhův (ap), (bn), které se na rovině σ protínají v bodech m, m^1 náležející kuželosečce (m). Z toho soudíme, že průsečíky M, M^1 kruhův (AP), (BN) jsou na průmětu (M) kuželosečky (m).

Je zřejmo, že $MP \perp AM$, $MN \perp BM$ a že $NP = n'p' = FE = 2OE$.

V trojúhelníku pravoúhlém AEC (obr. 2.) úsek $OE = \frac{\overline{OC}^2}{\overline{AO}} = \frac{b^2}{a} = p$, kdežto v trojúhelníku BEC (obr. 3.) $OE = \frac{\overline{OC}^2}{\overline{BO}} = \frac{b^2}{a} = p$; tedy v obou případech $NP = 2p$, čímž opět parametrická vlastnost ellipsy a hyperboly na jevo vychází.

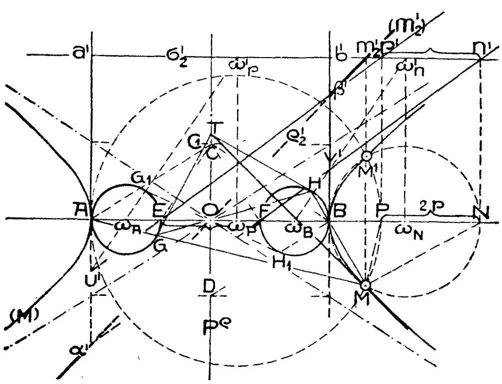

Obr. 3.

Površky um, vm kuželů mají své průměty v AM, BM a své stopy v bodech G, H, v nichž AM, BM protínají kruhové stopy (AE), (BF); rovina (uvm) obsahuje však přímku uv mající na π svou stopu v bodě O, prochází tudíž stopa GH roviny (uvm) bodem O. Z toho plyne jednoduché strojení bodů M kuželosečky (M) trojúhelníkem GHM, jehož strany GM, MH a

HG otáčejí se resp. kolem pevných bodů A, B, O a jehož dva vrcholy G, H pohybují se resp. po kružnicích (AE), (BF); třetí pak vrchol popisuje kuželosečku (M).

Tečna kuželosečky (m) v bodě m má svou stopu T na stopě CD roviny ϱ, v níž (m) leží, a je určena průsečnicí tečných rovin kuželů u (AE), v (BF) v jejich společném bodě m, tak že stopy těchto rovin tečných procházejí stopou T; jedna z nich dotýká se kruhu (AE) v bodě G a druhá kruhu (BF) v bodě H. Vyznačíme-li tedy jednou nebo druhou z těchto tečen na CD bod T, dá nám spojnice TM tečnu koželosečky (M) jakožto průmět tečny Tm.

Stane-li se (obr. 3.) GOH společnou tečnou G_1OH_1 kruhův (AE), (BF), budou promítati se do rovnoběžek AG_1, BH_1 rovnoběžné površky uG_1, vH_1 kuželův u (AE), v (BF), pak ale vzdálí se bod m po kuželosečce (m) a M po jejím průmětu (M) do nekonečna. Zcela tak vede nás druhá společná tečna kruhových stop kuželů k druhému úběžnému bodu křivky (M), která je tedy hyperbola. Její jedna asymptota je stanovena středem O a směrem $AG_1 \parallel BH_1$, a druhá je s ní dle AB souměrně položena.

Nyní ještě blíže objasníme, že hyperbola námi uvažovaná a kterou zatím (M_1) znamenati budeme, je s hyperbolou danou (M) totožna. Že obě mají společnou osu hlavní AB, je patrno, zbývá nám tudíž ještě ukázati, že mají též vedlejší osu CD společnou.

Přímka AG_1 nechť OC protne v bodě C_1, bude tedy OC_1 vedlejší poloosou hyperboly (M_1). Při hyperbole dané v trojúhelníku BCE

$$\overline{OC}^2 = BO \,.\, OE = a \,.\, OE,$$

potence bodu O vzhledem ke kruhu (AE) je

$$\overline{OG_1}^2 = OA \,.\, OE = a \,.\, OE,$$

z rovnice této a předešlé vychází, že

$$OC = OG_1 \,\ldots \tag{2}$$

Úhel $OC_1G_1 = AEG_1 = OG_1C_1$, neboť první dva jsou doplňky úhlu OAC_1 a druhý v kruhu (AE) je úhlem obvodovým nad tětivou AG_1, s níž tečna OG_1 svírá třetí úhel. V rovnoramenném trojúhelníku OC_1G_1 je tedy

$$OC_1 = OG_1,$$

z rovnice této a (2) jde, že

$$OC_1 = OC,$$

a poněvadž OC_1 a OC jsou téhož směru, je $C_1 \equiv C$.

Mají tedy (M_1) a (M) společné osy AB, CD, pročež jsou totožny.

Buďtež ω_A, ω_B (obr. 2. a obr. 3.) středy kruhův (AE), (BF); středy ω_p, ω_n kruhův (ap), (bn) leží na rovnoběžných přímkách středových $u\omega_A$, $v\omega_B$ kuželův a mají na π své průměty ve středech ω_P, ω_N kruhův (AP), (BN). Rovnoběžné středové přímky vytínají ve sklopené poloze na AB a σ'_2 stejné délky $\omega_A\,\omega_B = \omega'_p\,\omega'_n$, a že $\omega_P\,\omega_N = \omega'_p\,\omega'_n$, je též $\omega_P\,\omega_N = \omega_A\,\omega_B = AF$. Při ellipse absolutní délka $AF = a - p$ a při hyperbole $AF = a + p$, kdež $AO = a$ a $FO = p$. Tedy:

Pošine-li se úsečka $\omega_A\,\omega_B$ do $\omega_P\,\omega_N = \omega_A\,\omega_B$ a sestrojíme-li ze středů ω_P, ω_N kružnice (AP), (BN), protnou se tyto v bodech M, M^1 kuželosečky (M), mající AB za osu hlavní a CD za osu vedlejší.

Roviny σ_α, σ_β proložené vrcholy α, β kuželosečky (m) rovnoběžně s π protínají plochy kuželův $u\,(AE)$, $v\,(BF)$ v kruzích*), jejichž průměty na π mají s (M) styk čtyřbodový a jejichž poloměry rovnají se parametru p. Jsou tudíž průměty dotčené kruhy křivosti kuželosečky ve vrcholech A, B a do jejich středů promítají se body, ve kterých středové přímky $u\omega_A$, $v\omega_B$ protínají roviny σ_α, σ_β.

2⁰. Protněme kužel $v\,(BF)$ (obr. 4.) rovinou ϱ proloženou průměrem $CD \perp BF$ kruhové podstavy (BF) rovnoběžné s obrysovou přímkou $vF\,(\varrho'_2 \,||\, Fv')$ v parabole (m), jejíž průmět na π je zobrazen parabolou M, mající svůj vrchol v B a procházející body C, D. Vyznačíme-li na (M) jako obr. 2. a 3. bod M kruhem (BN), který je průmětem kruhu (bn), v němž rovina $\sigma \,||\, \pi\; (\sigma'_2 \,||\, AB)$ kužel seče, bude spojnice průsečíku $m'_2 \equiv (\varrho'_2 . \sigma'_2)$ s bodem M státi v bodě P kolmo na BF. I v tomto případě $n'N$ stojí kolmo na BF. Znamenejme stálou délku stejných

---

*) V obrazcích 2. a 3. nejsou zobrazeny.

úseků $F\omega_B = n'm'_2 = NP = 2p$, učiňme na $\omega_N B$ délku $F_1 B = BR = \frac{1}{2}p$ a označme $PF_1 = x$ a $PM = y$. V trojúhelníku pravoúhlém MPF

$$\overline{MF_1}^2 = x^2 + y^2,$$

kdež

$$y^2 = NP \,.\, PB = 2p\,(x + \tfrac{1}{2}p)$$

v trojúhelníku pravoúhlém BMN; pročež

$$\overline{MF_1}^2 = x^2 + 2px + p^2 = (x + p)^2$$

a

$$MF_1 = x + p = PR.$$

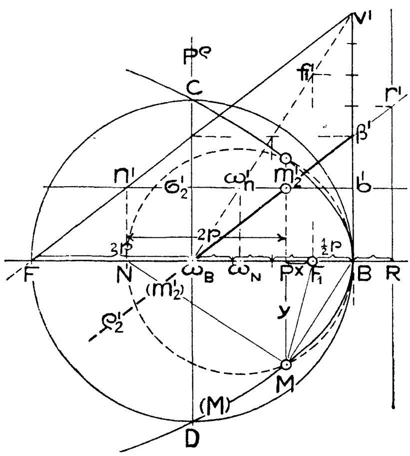

Obr. 4.

Je tedy vzdálenost bodu M od bodu F_1 rovna vzdálenosti téhož bodu od přímky $Rr' \parallel Bv'$, z čehož jde, že F_1 je ohniskem a Rr' přímkou řídicí paraboly (M), tak že $NP = F\omega_B = 4F_1 B = 2p$, kdež p značí parametr paraboly (M).

Též je zřejmo, že rovnoběžná rovina s průmětnou π půlící úsek βv na obrysové přímce Bv protíná přímku středovou $v\omega_B$ v bodě f_1, který na π promítá se do ohniska F_1 paraboly (M).